

Een kijkje in de keuken

Unieke bijeenkomst weeshuisbesturen

De Stichting Elisabeth Weeshuis ontving op 8 november 2019 tientallen weeshuisbestuurders uit het hele land. Ze kwamen voor een kijkje in de keuken, maar waren ook zeker bereid om zelf openheid van zaken te geven. Dat is uniek, want de meeste besturen verrichten hun werk in stilte.

Sinds een paar jaar borrelt het echter bij sommige bestuurders. Als we vergelijkbaar werk verrichten, waarom zouden we de handen dan niet ineenslaan?

Drie jaar geleden was de primeur in Leiden, ditmaal nam het bestuur van het Elisabeth Weeshuis uit Culemborg de handschoen op. En met resultaat. Zo'n zestig vertegenwoordigers van ongeveer dertig weeshuisbesturen kwamen bijeen om te praten over het verleden en het heden, en mogelijk ook over de toekomst. Je weet maar nooit waar uitwisseling toe leidt. Dat de bestuurders in een lange traditie staan, is nagenoeg bekend. Of zoals een van de deelnemers het mooi verwoordde: 'Als bestuurder ben je maar een voorbijganger.' Die voorbijgangers passen overigens wel in een bepaald format. Er waren meer mannen dan vrouwen, en slechts een handjevol besturen blijkt leden onder de 35 jaar in de gelederen te hebben.

Vermogens op peil houden

Weeshuizen bestaan niet meer. De achterliggende stichtingen bestaan vaak nog wel en gaan nu door het leven als vermogensfondsen. Tijdens de bijeenkomst was er een ongekende openheid over de financiële mogelijkheden en onmogelijkheden. Er gingen de nodige cijfers over en weer: 'Wij hebben 28 miljoen', 'Wij maar 7', 'Oh, wij doen 79'. Het bleef overigens niet alleen bij loven en bieden, de verschillen werden ook benoemd en verklaard.

Het bestuur van het Old Burger Weeshuis in Sneek bijvoorbeeld noemde zichzelf maar een 'sober clubje' vergeleken bij de pracht en praal van het Culemborgse weeshuis. 'Maar wij hebben dan ook een andere achtergrond; wij hebben 400 hectare koeien zeggen we altijd, oftewel voornamelijk land.

Het vermogen van het Burgerweeshuis Harderwijk daarentegen is grotendeels afkomstig uit bezit en exploitatie van – meest monumentale – panden in de binnenstad van Harderwijk die worden verhuurd aan particulieren en, zoals de oude Gelderse Academie, aan bedrijven. Het overige vermogen bestaat uit landerijen die worden verpacht. Een Harderwijker bestuurslid met gevoel voor understatement: 'Onderhoud is wel een dingetje bij ons.' Of een vermogen nu omvangrijk is of niet, voor alle besturen geldt dat het een uitdaging is om met lang laagblijvende rente het vermogen toch op peil te houden. Bij het plenaire overleg blijkt dat er voornamelijk voor actief vermogensbeheer wordt gekozen. De meeste stichtingen houden het bij defensieve portefeuilles. De voortgang van het fonds staat voorop, niet de winst.

Het verdwijnen van de weeshuizen

Ooit bezat vrijwel iedere stad een eigen weeshuis, soms wel meer dan één: voor stadswezen, burgerwezen, protestantse of katholieke kinderen. De instellingen werden grotendeels gefinancierd door de lokale bevolking die de tehuizen met legaten en giften bedacht. Dalende sterftcijfers maakten weeshuizen in de twintigste eeuw overbodig. Na de Tweede Wereldoorlog bleven diverse huizen nog wel open door zich te laten 'aanschakelen' bij de

overheid, die voor de jeugdzorg op zoek was naar onderkomens. Dat bleek vaak van korte duur. Traditionele weeshuizen met regentenbesturen gingen niet altijd goed samen met de snel professionaliserende jeugdzorg. De Algemene Bijstandswet (1965) gaf de genadeklap. Veel voormalige weeshuizen bezaten nog een behoorlijk vermogen, waar de stichtingsbesturen niet zomaar afstand van wilden doen. Zij pasten de doelstellingen aan en bleven goede werken verrichten in de geest van de voormalige weeshuizen.

Veranderende doelen

Op het eerste gezicht lijken de nazaten van de traditionele weeshuizen verschillende doelen na te streven. Van een voorleesexpres via een studiefonds tot opvang voor zwerfkinderen. Na inventarisatie en clustering blijken er toch redelijk wat overeenkomsten te zijn. Coaching en scholing scoren vrijwel overal hoog. De meeste besturen vinden het bevredigend om te zien dat ze niet alleen nood aan het lenigen zijn, maar dat er soms ook iets wordt opgebouwd. Om daaraan te kunnen bijdragen, zijn de doelstellingen vaak uitgebreid tot 'activiteiten voor het algemeen belang'. Zo kunnen zowel bijdragen aan de Voedselbank als aan Scouting worden gehonoreerd. Het fonds van het Old Burger Weeshuis uit Sneek voegt daar nog iets extra's aan toe. Het heeft een boerenfonds voor de boeren die land van het Weeshuis pachten. Agrariërs staan momenteel voor veel uitdagingen. Uit dit fonds kunnen zij cursussen betalen op het vlak van duurzame landbouw of het terugdringen van stikstof en fosfor.

De primaire doelgroep bestaat vrijwel overal nog uit jeugd en jongeren, soms nader gespecificeerd als kwetsbare jongeren, kinderen uit eenoudergezinnen of jongvolwassenen tot respectievelijk 18, 21, 25 of 27 jaar oud. Ook de prachtige term 'nieuw verweesden' kwam voorbij.

Dat kunnen kinderen met een beperking zijn, maar ook eenzame ouderen. Het oprekken van de doelgroep is niet nieuw, dat gebeurt al zo'n honderd jaar. De meeste weeshuizen waren ooit alleen voor 'echte' weeskinderen uit de eigen stad, later ook voor halfwezen die één ouder verloren hadden. Tegenwoordig mogen kinderen ook uit de regio komen, zelfs kwetsbare kinderen in het buitenland kunnen soms op steun rekenen. Het Rooms Katholiek Wees- en Oudeliedenhuis uit Den Haag bijvoorbeeld steunt projecten van over de hele wereld. 'Voor een vergadering staat er van alles bij ons op de lijst: Den Haag, Oost-Europa, Azië, Afrika.' Het Weeshuis te Nijkerk geeft aan daar wat huiverig voor te zijn. 'Wij steunen wel een project in Roemenië, maar dan via een Nijkerker die daar goed werk doet.'

Altaarstuk in de eetzaal

Het Elisabeth Weeshuis in Culemborg is het oudste speciaal voor weeskinderen gebouwd tehuis in Nederland, en is als museum nog steeds te bezoeken. De ruimtes van het oude Weeshuis zijn zoveel mogelijk in oorspronkelijke staat behouden. Wat meteen opvalt, is de kunst die aan de muur hangt. In de meisjesrefter (de eetzaal) hangt een monumentaal altaarstuk met het laatste avondmaal (1570-73), dat afkomstig is uit de katholieke Barbarakerk in Culemborg. Deze kerk werd in 1578 door de protestantse graaf Floris I protestants gemaakt en ontdaan van alle 'versierselen'. Waarschijnlijk is het altaarstuk bij die gelegenheid of niet veel later naar het weeshuis gekomen. Zijn religieuze functie was het kwijt, maar het hing er in ieder geval veilig. En Elisabeth en de weeskinderen staan er passend op afgebeeld. In de daarop volgende eeuwen kwamen er nog meer kunstwerken naar het weeshuis. Bijvoorbeeld toen het grafelijke kasteel in het Rampjaar van 1672/73 werd bezet door de Fransen. Enkele portretten van graven en gravinnen van Culemborg werden toen in het weeshuis in veiligheid gebracht. Vergeleken met andere weeshuizen, die soms een stichtersportret of een enkel regentenstuk bezitten, bouwde Culemborg mede

hierdoor een uitzonderlijke collectie op.

Margot Leerink, In Culemborg verzameld. Schilderkunst uit kasteel en weeshuis 1500-1800 (Primavera Pers 2019) € 19,90

Vershil in aanpak

Het leven in een zeventiende-eeuws weeshuis zag er in vrijwel heel Nederland hetzelfde uit. De uitvoering van de vermogensfondsen nu verschilt echter hemelsbreed. Waar het ene weeshuisbestuur na een hulpvraag de 'liefdegave' thuis komt langsbrengen, lanceert het andere bestuur maatschappelijk vernieuwende projecten.

Burgerweeshuis Amersfoort kiest bewust voor een traditionele aanpak en heeft ook nog een doelgroep die dicht bij de oorspronkelijke weeshuisbevolking ligt: Amersfoortse eenoudergezinnen.

Wordt het geld direct aan de mensen geschonken? 'Ja, dat is juist wat we doen. We monitoren het gezin en we brengen het geld zelf langs. Als bestuurslid ben je verantwoordelijk voor een aantal gezinnen.' Op vaste momenten in het jaar ontvangen de ouders van de kinderen een bijdrage: kleedgeld, vakantiegeld, verjaardaggeld en een eindejaarbijdrage. Het Burger en Nieuwe Weeshuis uit Arnhem geeft aan ook heel dicht op de oude taak van de weeshuizen te zitten. 'Wij werken met twee andere stichtingen voor het Fonds Sociale Noden. Daar zitten professionals die monitoren, daarna bieden wij hulp in natura.'

Meer stichtingen schakelen externe partijen in, zoals het Elisabeth Weeshuis in Culemborg: 'We werken samen met sociaal welzijnswerk, we gaan niet zelf de boer op. Zij hebben ook afspraken met scholen en de woningbouwcorporatie. Als het heel schrijnend is, weten ze dat ze bij ons kunnen aankloppen. Wij doen niet zelf de casuïstiek, anderen bepalen wie wat nodig heeft.' Het Heilige Geest- of Arme Wees- en Kinderhuis uit Leiden gaat nog een stapje verder. 'Wij zijn een proactief fonds. Echt rijk zijn we niet, maar ideeën hebben we meer dan genoeg. Zo hebben we de Jongerenrechtbank bedacht vanuit het idee dat jongeren gevoeliger zijn voor het oordeel van leeftijdsgenoten. Bij dat concept zochten we andere partijen, en nu is het landelijk uitgesmeerd. Wij willen graag als hefboom fungeren. We hebben ook de Stichting Urgente Noden voor de gewone hulpvragen, maar we spelen geen Sinterklaas meer. Dan vraagt iemand vier koeien en krijgt hij er twee. Dat is paternalistisch, dat vinden we niet meer van deze tijd.'

Samenwerking?

Hoe verschillend de besturen soms ook opereren, iedereen is het erover eens dat de uitwisseling nuttig is. De rentmeester van Weeshuis Nijkerk bijvoorbeeld was verrast te horen dat een Haags weeshuis net als hij zo'n zeventig tot tachtig aanvragen per jaar krijgt, 'dat is blijkbaar een gewoon gemiddelde – toch goed om te weten'. De organiserende partij uit Culemborg hoopt, net als bijvoorbeeld Leiden, op verdere samenwerking. Leiden lobbyt voor een nieuw soort gezinstehuizen, voor kinderen die verder overal buiten de boot vallen: 'Zo'n bijeenkomst als vandaag is daar perfect voor, hier hopen wij andere besturen te enthousiasmeren voor onze proactieve aanpak.'

Of het direct tot werkelijke samenwerking komt is de vraag. Niet alle besturen willen – of kunnen – afwijken van hun oorspronkelijke doelstelling. Stichting Huize van Strijen uit Schagerbrug ziet nog wel wat beren op de weg. 'Wij hebben soms al moeite om projecten te

vinden omdat ons fonds geografisch beperkt is. Het is gebaseerd op een legaat voor de Zijpe en Hazepolder.' Maar ook als er wel mogelijkheden zijn, is niet iedereen enthousiast om samen op te trekken. Er bestaat bij menigeen huiver voor een grote organisatie. 'Ook moeten we oppassen geen vangnet voor gemeentes te worden.' Dat neemt niet weg dat het waardevol wordt gevonden om bij tijd en wijle te bezien hoe er zo zinvol mogelijk met het kapitaal kan worden omgegaan. Bij de afsluiting krijgt Zutphen – met drie weeshuisbesturen vertegenwoordigd – dan ook de eer om over drie jaar een nieuwe bijeenkomst te organiseren. Wordt dus zeker vervolgd.